

KONCEPCIA ROZVOJA VÝCHOVY A VZDELÁVANIA v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov (projekt "MILÉNIUM")

ÚVOD

Programové vyhlásenie vlády SR z novembra 1998 uvádza:

"Vláda SR považuje výchovu a vzdelávanie za jednu zo svojich najvýznamnejších a trvalých priorít. Chce vytvoriť spoločnosť, v ktorej vzdelávanie bude zdrojom dlhodobej prosperity Slovenska, čo ovplyvní postavenie Slovenska v Európe, ako aj všestranný rozvoj osobnosti a uplatnenie každého občana.....Rozhodujúcu úlohu štátu vláda vidí v zastavení úpadku a vo vzostupnom koncepčnom rozvoji výchovy a vzdelávania, ako aj v zaistení rovnosti v prístupe k vzdelaniu...Vláda vytvorí dlhodobú koncepciu rozvoja výchovy a vzdelávania...tak, aby sa stala základom rozvoja školstva na najbližších 15-20 rokov bez ohľadu na striedanie vlád. V nadväznosti na koncepciu pripraví nový školský zákon (zákon o výchove a vzdelávaní)."

Koncepcia vychádza z ambície, aby načrtla ľudskú spoločnosť na základe humánno – tvorivej výchovy pre nové tisícročie. Je to veľký cieľ hraničiaci s víziou, ale bez veľkých snov by dnes neexistovalo ľudstvo. Lebo, parafrazujúc Marca Aurélia "človek má takú cenu, akú cenu má to, o čo sa snaží". Myslíme si, že to platí aj o našom štáte a spoločnosti.

-----00000000000-----

1. SÚČASNÝ STAV VÝCHOVY A VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU

(alebo: KDE SME ?)

1.1. Charakteristika systému vzdelávania v SR (údaje sú zo školského roku 1999/2000):

Materské školy a špeciálne materské školy zabezpečujú výchovu a vzdelávanie detí predškolského veku. Máme 3310 materských škôl, z toho 11 súkromných a 9 cirkevných. Materské školy navštevuje 161 128 detí. V 87,5% je výchovný jazyk slovenský, v 8,3% maďarský (275 MŠ) a v ostatných iné výchovné jazyky. V materských školách vyučuje 15 743 učiteliek (ani jeden muž).

Základné školy navštevuje 672 042 žiakov, máme 2482 ZŠ z toho 92 cirkevných a 4 súkromné základné deväťročné školy. Na ZŠ vyučuje 40 950 učiteľov, z čoho je 34 155 žien (83,4%). V 87,5% je vyučovací jazyk slovenský, v 11% (273 ZŠ) je vyučovanie v jazyku maďarskom v 0,6% (16 ZŠ) je vyučovanie v jazyku slovenskom aj maďarskom, v 0,3 % (8 ZŠ) je vyučovanie v jazyku ukrajinskom a v 0,5 (12 ZŠ) je vyučovanie v jazyku aj slovenskom aj ukrajinskom.

Stredné školy – gymnáziá: Gymnázia navštevuje spolu 76 662 žiakov (vrátane gymnázií s osemročným štúdiom). Máme 212 gymnázií, z toho 17 súkromných a 38 cirkevných. Z toho počtu je 16 gymnázií s vyučovacím jazykom maďarským (7,5%), v 8 gymnáziách (3,7%) sú triedy s vyučovacím jazykom slovenským a triedy s vyučovacím jazykom maďarským. V jednom gymnázii je vyučovací jazyk ukrajinský. V 18 gymnáziách sa uplatňuje bilingválne štúdium. Na gymnáziách vyučuje 3165 interných učiteľov (z nich je 73,4% žien) a 1000 externých učiteľov.

Stredné odborné školy navštevuje 99 070 žiakov. Máme ich 379 z toho 27 súkromných a 11 cirkevných. V 91 % na SOŠ je vyučovací jazyk slovenský v 1,8 % sa vyučuje v jazyku maďarskom a v 6,6 % (25) je vyučovanie v jazyku slovenskom aj maďarskom a v jednej SOŠ je vyučovanie v jazyku slovenskom aj ukrajinskom. Na SOŠ vyučuje 10 184 interných učiteľov (68,6% žien) a 3069 externých učiteľov.

Stredné odborné učilištia navštevuje 102 896 žiakov. Máme 371 SOU z toho 10 súkromných a 5 cirkevných. V 91,4 % je vyučovací jazyk slovenský, v 7 SOU je vyučovanie v jazyku maďarskom, v 25 je vyučovanie v jazyku slovenskom aj maďarskom. Iba 2740 žiakov sa pripravuje na svoje povolanie pre konkrétnu právnickú alebo fyzickú osobu, čo je 2,7 %. Na SOU vyučuje 5882 interných učiteľov (65,1 % žien), 5609 majstrov odbornej výchovy (40 % žien) a 1034 externých učiteľov.

Vysoké školy – máme 23 vysokých škôl (z toho jedna je súkromná, 2 vojenské, jedna policajná a jedna cirkevná – katolícka univerzita v Ružomberku), ktoré majú 95 fakúlt a všetky sú univerzitného typu. Študuje v nich 88 192 študentov denného štúdia a 29 103 externého štúdia. Na VŠ vyučuje 9049 interných učiteľov (38,8 % žien) a 2085 externých učiteľov.

V systéme sú aj **osemročné gymnáziá**, ktoré integrujú základnú a strednú školu do jedného celku. Máme 158 gymnázií s osemročným štúdiom, z toho 11 súkromných a 29 cirkevných. Navštevuje ich 32 895 žiakov, čo predstavuje 42,9 % všetkých žiakov gymnázií. Osemročné gymnáziá navštevuje 4,6 % populácie všetkých žiakov vo veku zodpovedajúcom 5. – 8. ročníku ZŠ. Podiel novoprijatých žiakov do prímý osemročného gymnaziálneho štúdia predstavuje približne 8 % žiakov základných škôl z populačného ročníka.

Špeciálne školy navštevuje 30 472 žiakov (3,7 % všetkých žiakov vo veku povinnej školskej dochádzky). Máme 389 špeciálnych škôl, z toho 2 súkromné a 5 cirkevných špeciálnych škôl. V špeciálnych školách vyučuje 4455 interných učiteľov (83,5 % žien), 604 majstrov odbornej výchovy (58 % žien), 125 vychovávateľov, zdravotníckych zamestnancov, psychológov (93,5 % žien) a 319 externých učiteľov. V materských školách bolo k 15.9.2000 individuálne integrovaných 1260 detí so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami (ŠVVP), v základných školách 6710 žiakov a v stredných školách 259 žiakov.

V **základných umeleckých školách** je 95 561 žiakov. Máme 194 základných umeleckých škôl, z toho 17 súkromných a 3 cirkevné. Vyučuje v nich 3498 interných učiteľov (70,3 % žien) a 856 externých učiteľov.

Školské zariadenia rozdeľujeme na:

- *výchovno-vzdelávacie zariadenia* (predškolské zariadenia, školské kluby, školské strediská záujmovej činnosti, centrá voľného času, domovy mládeže a školy v prírode). Centier voľného času a stredísk záujmovej činnosti sme mali v roku 1999/2000 na Slovensku 142. Pracuje v nich 2437 pracovníkov z toho 1014 interných. Máme 38 škôl v prírode v ktorých pracuje 34 pedagogických pracovníkov a 381 prevádzkových pracovníkov. Máme 118 domovov mládeže v rezorte školstva, z toho 106 štátnych, 2 súkromné a 10 cirkevných. Celkove je v nich ubytovaných 13842 žiakov. Výchovno – vzdelávaciu činnosť vykonáva 445 vychovávateľov (z toho 383 žien) a 46 pomocných vychovávateľov,
- *poradenské a špeciálne výchovné zariadenia* zákon NR SR č. 279/1993 rozdeľuje na a) zariadenia výchovnej prevencie, ktorými sú centrá výchovnej a psychologickkej prevencie, liečebno–výchovné sanatória a diagnostické centrum; b) zariadenia náhradnej výchovy, ktorými sú reedukačné domovy. Pedagogicko–psychologické poradne a zariadenia špeciálno-pedagogického poradenstva, t.j. detské integračné centrá a špeciálno-pedagogické poradne patria do systému poradenských zariadení. Do tohoto systému patria: výchovný poradca, školský psychológ, špeciálny pedagóg, liečebný pedagóg, školský logopéd, koordinátor prevencie; pedagogicko–psychologická poradňa, špeciálno-pedagogická poradňa, detské integračné centrum; centrum výchovnej a psychologickkej prevencie, liečebno–výchovné sanatórium, diagnostické centrum; reedukačný detský

domov, reedukačný domov pre mládež. V Centrách výchovnej a psychologickkej prevencie, pedagogicko – psychologických poradniach, liečebno – výchovných sanatóriách a detských integračných centrách pracovalo v roku 1999/2000 v 115 zariadeniach spolu 1280 pracovníkov. Interných je 1128. Z celkového počtu je 30,5 % pedagogických pracovníkov, 85,5 % žien.

- *záujmovo – vzdelávacie zariadenia* (členia sa na: jazykové školy, štátne jazykové školy a štátny stenografický ústav),
- *školské účelové zariadenia* - zariadenia školského stravovania, zariadenia praktického vyučovania, zariadenia služieb škole – školské hospodárstva, strediská služieb škole, školské výpočtové strediská, školské knižnice.

Celkove z počtu 1,231 milióna detí, žiakov a študentov (23 % obyvateľstva SR) je ich v predškolských zariadeniach 13,1 %, v ZŠ 54,6%, v dennom štúdiu na stredných školách 22,6%, špeciálnych školách 2,5% a v dennom štúdiu na vysokých školách 7,2 %. 16,8% žiakov v stredoškolskom veku navštevuje gymnáziá, 37,4 % SOŠ, 44,0% SOU a 1,8% špeciálne stredné školy. 81,4% žiakov navštevuje stredné školy, ktoré sa ukončujú maturitnou skúškou. V školskom roku 1999/2000 ukončilo strednú školu s maturitou 69,1% všetkých stredoškolákov. Do prvého ročníka vysokých škôl bolo prijatých 22 866 študentov, čo predstavuje 25,5% populačného ročníka. Na školách v SR pôsobí 87 177 interných učiteľov (z toho je 82,2 % žien), 9125 vychovávateľov a pomocných vychovávateľov, 6213 majstrov odbornej výchovy a 10 897 externých učiteľov. Dohromady je to **113 421 pedagogických pracovníkov**.

1.2. Klady vývoja školstva od roku 1990

Najväčším výdobytkom zmien v roku 1989 bolo získanie slobody, nastolenie demokratického režimu, otvorenie sa svetu... Táto zmena priniesla víziu mnohých možností, priniesla aj reálnu nádej čo najrýchlejšie zmeniť zastaralé stereotypy a závislosti a rýchle napredovať ľudsky, sociálne, ekonomicky. Bola to aj výrazná šanca pre školstvo, výchovu a vzdelávanie. Sny a možnosti sa za desať rokov nenaplnili tak, ako sme to očakávali a v čo sme dúfali...

Kladom ale je, že

- všetky školy sa odideologizovali od manifestne prezentovanej komunistckej ideológie, zrušilo sa ideovopolitické vzdelávanie učiteľov, hoci sa nepodarilo školy celkom odpolitizovať,
- založili sa neštátne školy – súkromné, cirkevné,
- školy majú možnosť získať právnu subjektivitu, čo vyplýva zo zákona,
- v niektorých školách sa experimentálne overovali alternatívne programy a založili sa aj prvé alternatívne školy vychádzajúce najmä z humanistickej filozofie (Waldorfské školy, ITV, Rogersiánske, Otvorené školy, THV školy a pod.),

- aj napriek tomu, že poklesol počet materských škôl a detí v nich, materské školy majú kvalitný výchovný program, posilnila sa kompetencia riaditeľiek, čím ďalej tým viac učiteľiek materských škôl má vysokoškolské vzdelanie. Slovensko si udržovalo vysoký, takmer 90% podiel zaškolenosti 5-ročných detí v MŠ,
- relatívne dobre je vybudovaný a funguje systém základných škôl,
- zaviedlo sa uplatnenie slovného hodnotenia žiakov na 1. stupni ZŠ a v predmetoch výchovného zamerania na 2. stupni ZŠ,
- vydávajú sa alternatívne učebnice, napr. šlabikár,
- umelecké školstvo vrátane základných umeleckých škôl má vysokú úroveň, ktorá je aj v zahraničí oceňovaná,
- redukoval sa obsah učebných osnov pre ZŠ a SŠ. Školy majú možnosť modifikovať časové dotácie pre predmety o 10 % a obsah učiva až o 30 %; SOŠ a SOU majú možnosť modifikovať učebný plán v rozsahu 10% a obsah učiva až o 30% (netýka sa to gymnázií),
- vydali sa nové učebné plány pre ZŠ a SŠ; posilnila sa výučba cudzích jazykov a zaviedol sa vyšší počet voliteľných predmetov,
- v učebných osnovách všeobecnovzdelávacích predmetov ZŠ a G je vyčlenené základné učivo a v nadväznosti naň sú pripravované a overujú sa vzdelávacie a výkonové štandardy. Následne sa pripravuje a overuje nový model maturitnej skúšky,
- zaviedlo sa bilingválne štúdium na niektorých gymnáziách,
- na SOŠ a SOU sa zaviedli viaceré nové učebné a študijné odbory. Na 20 pilotných školách sa overoval program PHARE najmä s dôrazom na výučbu cudzích jazykov a skupinovú prípravu, na 6 SOŠ sa v spolupráci s Holanďanmi overoval model vyššieho odborného štúdia, na 3 SOU sa overoval modulárny systém vzdelávania v spolupráci so Škótskom,
- experimentálne bol overený projekt WHO a EÚ Zdravé školy (Školy podporujúce zdravie), ktorý sa na školách ďalej realizuje,
- boli vypracované niektoré výchovné programy zamerané na výchovu a vzdelávanie rómskych detí,
- realizuje sa nová koncepcia vyučovania dejepisu, vypracovali sa nové učebnice dejepisu,
- posilnilo sa environmentálne vzdelávanie,
- naši žiaci, najmä gymnázií a stredných odborných škôl, dosahujú v medzinárodných súťažiach popredné umiestnenia najmä v informatike, programovaní, matematike, fyzike,
- zaviedli sa dve kvalifikačné skúšky pre učiteľov a vypracoval sa program ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov na zvýšenie ich odbornej spôsobilosti, ktorého základné formy a postupnosti sú definované vo vyhláske MŠ SR č.42/1996 Z. z.,
- vysoké školy získali akademické práva a slobody,
- postupne sa skvalitňuje pregraduálna príprava budúcich pedagógov aj tým, že sa vydáva u nás a v Čechách pomerne dost kvalitných učebníc a literatúry z oblasti pedagogiky, psychológie; zavádza sa na vysokých školách kreditný systém štúdia čo umožňuje väčšiu možnosť voľby predmetov a zameraní študentov, čo by mohlo zvýšiť ich motiváciu pre prácu,

- vysoký je záujem mládeže o štúdium na vysokých školách. Nárast počtu prijatých študentov na vysoké školy v porovnaní s rokom 1990 je 1,7 násobný a dosahuje 25,5 % populácie 18-ročných. Napriek tomu nie je možné uspokojiť všetkých záujemcov o vysokoškolské štúdium, lebo na vysoké školy sa hlási viac ako 50 % maturantov,
- napriek veľkým problémom a nízkym platom, pracuje zatiaľ v školstve ešte veľa zaniatených ľudí ochotných a schopných sa rozvíjať a pomáhať pri rozvoji školstva,
- legislatívne sa upravila integrácia žiakov s postihnutím do systému "štandardného" školstva; vytvoril sa typ "praktickej školy" pre žiakov s mentálnym postihnutím, ktorým ich postihnutie neumožňuje úspešne absolvovať prípravu v odbornom učilišti; zaviedol sa strešný pojem pre všetkých žiakov s postihnutím a to "žiak so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami" a tak sa odstránilo označenie "osobitná" a "pomocná" škola, ktoré mali pejoratívny kontext,
- zriadili sa špeciálne triedy v bežných školách pre deti so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami; uplatňuje sa pozitívna diskriminácia pri prijímaní žiakov so zmenenou pracovnou schopnosťou na školy,
- vytvorilo sa legislatívne prostredie na vznik a fungovanie systému špeciálno–pedagogického poradenstva, špeciálnych škôl, školských zariadení a spresnila sa legislatívne činnosť výchovného poradenstva a poradenských zariadení
- odstránila sa možnosť oslobodzovania od povinnej školskej dochádzky, čím sa v Slovenskej republike vytvorili legislatívne podmienky na jej zaradenie medzi krajiny so 100 % zaškolenosťou všetkých občanov,
- vytvorila sa nezávislá školská inšpekcia,
- boli vypracované nové výchovno – vzdelávacie programy v domovoch mládeže, napr. "Tvorivo – humanistický model výchovy v domovoch mládeže",
- Slovensko bolo prijaté do IEA – Medzinárodnej asociácie pre meranie a hodnotenie vzdelávacích výsledkov a významná je aj naša účasť v projektoch TIMSS, CE, SITES.

1.3. Nedostatky vývoja školstva od roku 1990

Očakávania z možnosti otvoreniu sa slobode, demokracii a svetu sa nenaplnili.

Vzdelanostná úroveň obyvateľstva nie je taká, ako sme si predstavovali a projektovali. V SR je veľmi málo ekonomicky činného obyvateľstva (vek od 25 do 64 rokov) s terciárnym vzdelaním (pomaturitným) a to iba 10 %. V Kanade má terciárne vzdelanie až 48 % obyvateľstva, v USA 26,6%, v Holandsku 24,2%, v Nórsku 23,7 %). V priemere v EÚ má terciárne vzdelanie 21% obyvateľstva vo veku od 25 do 64 rokov, u nás len spomínaných 10 percent ! (Prameň : Education at a Glance, 1998. Údaje sú z roku 1996 a údaje za Slovensko vložili autori).

Rovnako prijímanie maturantov na vysoké školy, do terciárnej sféry vzdelávania (25,5 % v roku 1999 u nás) je pod priemerom krajín EÚ ale aj vyspelých krajín sveta, kde čísla dosahujú od 30 až do 50 %.

Počet maturantov (69,1 %) je tiež nízky. Priemer maturantov z populačného ročníka vo vyspelých krajinách je okolo 80 %. Pomer študentov na gymnáziách v porovnaní so SOU a SOŠ je nevyhovujúci (len 16,8 % na gymnáziách, 37,4 % na SOŠ a 44,0 % na SOU).

Priemerná dĺžka školskej dochádzky (vzdelávania) absolventov škôl, ktorí končili štúdium v roku 1996 je v EÚ 17,4 roka. Slovensko nevykazuje presnejšie údaje, ale pokiaľ

extrapolujeme z Čiech, je to 14,7 roka, čo by bolo menej o 2,7 roka ako priemer v EÚ. U nás sa za posledné roky skrátila povinná školská dochádzka pôvodne z desať rokov na deväť a v súčasnosti sa predĺžila znovu na 10 rokov.

Podľa prieskumu uskutočneného v novembri 1997 agentúrami IRI a FOCUS je viac ako 74% mladých ľudí vo veku 15 až 25 rokov presvedčených, že úroveň školstva na Slovensku sa zhoršuje (Spektrum, 1998, s. 10). V prieskume (I.Turek et al., 1999) až 70,1% pedagogických pracovníkov vyslovilo názor, že celková situácia v školstve (ich motivácia k práci, pracovná atmosféra, platové podmienky, výsledky výchovy a vzdelávania) je v súčasnosti horšia alebo oveľa horšia ako pred novembrom 1989. Tieto, a ďalšie údaje, indikujú, že naše školstvo má závažné problémy, ktoré možno označiť za krízové.

Financovanie školstva je najbolestivejšou stránkou súčasného výchovno – vzdelávacieho systému na Slovensku. Charakteristickým znakom vzdelávacej politiky EÚ je zvyšovanie kvality vzdelávania. Žiaľ, v SR je to skôr naopak. Podmienky vzdelávania v SR a v dôsledku toho aj jeho kvalita sa neustále zhoršujú. **V SR tvoria výdavky na školstvo a vedu iba 3, 7% HDP, kým priemer v EÚ je 6,3 % HDP.** Priemerná mzda v školstve, ktoré má zo všetkých odvetví národného hospodárstva najviac vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov, je druhá najnižšia (po rezorte poľnohospodárstva a lesníctva) a v rokoch 1994 až 1999 zaostáva za priemernou mzdou v národnom hospodárstve o 13 až 17 %, pričom trend zaostávania sa neustále prehĺbuje. Mieru spoločenského ohodnotenia povolania vyjadruje pomer zárobku k hrubému domácomu produktu (HDP) na hlavu. Priemer pomeru platu učiteľov k HDP na hlavu je v štátoch OECD 1,60, čo znamená, že **plat učiteľa v štátoch OECD je o 60 % vyšší ako HDP na hlavu v týchto štátoch.** V SR bol tento pomer v roku 1997 u učiteľiek materských škôl iba 0,71, (výrazne finančne sú nedocenené učiteľky materských škôl s vysokoškolským vzdelaním), u učiteľov ZŠ 0,91, u učiteľov gymnázií 1,04, učiteľov SOŠ 1,02 a učiteľov vysokých škôl 1,23.

Zo štátov OECD a EÚ vydávalo na školstvo z HDP menej iba Grécko a Turecko, na vysoké školstvo len Luxembursko (ale väčšina luxemburských študentov študuje v zahraničí). V roku 1999 vydávalo menšiu časť HDP na vysoké školy v Európe iba Rumunsko a Bulharsko. Financovanie školstva má pritom reálne klesajúcu tendenciu. Napríklad výdavky na jedného študenta vysokej školy v roku 1997 tvorilo iba 38 % výdavkov z roku 1990. Rozpočet pre školstvo nestačí pokryť ani prevádzkové náklady škôl a školských zariadení, pritom mnohé školy sú v havarijnom stave, nie sú prostriedky na nákup nových pomôcok. Nedostatkom financovania školstva je nielen nízky podiel HDP na školstvo a vedu v porovnaní s krajinami EÚ a OECD, ale aj nevyhovujúci systém rozpisu štátneho rozpočtu kapitoly školstva, nakoľko nemotivuje školy a úrady k hospodárnosti, lebo pri rozpise sa vychádza z výdavkov v minulom období.

Slabé financovanie školstva sa odráža aj **na platoch pedagogických pracovníkov.** V porovnaní s platmi učiteľov v EÚ sú platy našich učiteľov podstatne nižšie. Ale aj český učiteľ poberá dvojnásobný plat ako slovenský. V prepočte na slovenské koruny je priemerná mzda učiteľa v Čechách okolo 15 tisíc. V materskej škole 10 tisíc, základnej škole 12 500, strednej škole 14 tisíc, na gymnáziách okolo 15 tisíc a na vysokých školách 16 800 korún. Pracovné úväzky učiteľov základných a stredných škôl v SR sú pritom vyššie ako vo väčšine štátov EÚ. Porovnanie absolútnych miezd je niekedy kritizované a preto uvedieme porovnanie relatívnych miezd. Pri porovnaní možností nákupu jednotlivých druhov tovaru v Nemecku, Rakúsku a v SR podľa povolania je situácia najnepriaznivejšia u učiteľov. Napr. stavebný robotník v SRN si môže kúpiť za svoj mesačný plat 4,3 krát viac potravínových košov ako stavebný robotník v SR; kuchár v SRN 4,2 krát viac, ako kuchár v SR, klampiár

3,5 krát viac, strojvodca iba 2,9 krát, ale učiteľka materskej a základnej školy v SRN si môžu kúpiť za svoj mesačný zárobok až 6,9 (!) krát viacej potravinových košov */, ako učiteľky týchto typov škôl na Slovensku. Učiteľ na vysokých školách v Nemecku až 7,94 (!) krát viacej potravinových košov ako vedecko-pedagogický pracovník, učiteľ vysokej školy v SR.

Dôsledkom nedostatočného ocenenia práce učiteľov a vychovávateľov a nedostatočného financovania školstva je kritický stav školstva v Slovenskej republike umocnený aj **odchodom učiteľov** z tohoto povolania. Učitelia (často tí najlepší) odchádzajú zo školských služieb. V súčasnosti až **34,78 % vyučovacích hodín na základných a stredných školách sa odučí nekvalifikovane** ! V školstve pôsobí 10 % dôchodcov.

(Poznámka: Čitateľ si pravdepodobne ani nevie predstaviť, aby na chirurgickom oddelení tretina operujúcich chirurgov nemala lekársky diplom alebo aby v aerolíniách, vlakovej či autobusovej doprave tretina pilotov a vodičov nemala vodičské oprávnenie. Takúto situáciu tolerujeme v školstve, kde amatéri a laici vychovávajú a vzdelávajú to najcennejšie čo máme – naše deti a mládež...).

Na základných školách spĺňa *kvalifikačné požiadavky* iba 70,68 % učiteľov, pričom v niektorých okresoch na prvom stupni pôsobí viac ako polovica **nekvalifikovaných učiteľiek**. Na stredných školách je kvalifikovanosť iba 68,96 % a na špeciálnych školách je najhoršia – len 46,65 % je kvalifikovaných pracovníkov. Kvalifikovanosť vyučovania anglického jazyka na ZŠ je len 52,86 %, nemeckého jazyka 58,78 %.

Hrozivá je veková štruktúra učiteľov. Do školstva prichádza ročne iba 5,5 % nových učiteľov a tých, ktorí odchádzajú, alebo idú do dôchodku, nemá kto nahradiť. Mnohí učitelia aby si zarobili na živobytie majú ešte ďalšie zamestnanie. 90 % učiteľov má záujem o výcviky na prekonanie stresu, 50 % má zvýšený cholesterol, 30 % problémy s krvným tlakom, 40 % tých, ktorí dlhšie ako 20 rokov učia je neurotických a viac ako 25 % demotivovaných ("vyhorených"). Štát nevytvára podmienky pre revitalizáciu psychických a fyzických síl učiteľa a všeobecne klesol sociálny status pedagogického pracovníka. Ako môže nekvalifikovaný, nemotivovaný, neurotický, rezignovaný učiteľ vychovávať aktívnych, samostatných, tvorivých, zapálených, spokojných a na školu a vzdelanie tešiacich sa žiakov a študentov ?

V školstve sa neuskutočňovala odborná, profesionálna **riadiaca a personálna politika**. O výbere riadiacich pracovníkov rozhodovali viac ako odborné a morálne predpoklady stranícka príslušnosť, vernosť, oddanosť, kamarátstvo a pod. Zmena politického vedenia štátu sa odzrkadľuje na zmene obsadenia väčšiny vedúcich funkcií. Vedúci pracovníci v školstve (od riaditeľa školy vyššie) sa prakticky vôbec nevzdelávajú v riadení. Amatérske riadenie školstva výrazne prispieva k súčasnému krízovému stavu. Ani jedna z navrhovaných koncepcií školstva (Duch školy; Konštantín) sa nezačali ani realizovať, pretože ďalšia vláda ich zavrhol. Chýbajú objektívne, validné informácie o kvalite nášho školstva. Zrušenie špecializovaných školských správ považujeme za negatívum vývoja.

Veľmi závažné sú nedostatky **v kurikule** (obsah učiva a vyučovacie postupy). Značná časť mládeže opúšťa školu s vedomosťami a zručnosťami, schopnosťami a postojmi, ktoré nie sú dostatočne využiteľné na trhu práce a táto časť mládeže rozširuje rady nezamestnaných a frustrovaných občanov. Naznačuje to, že škola učí žiakov niečo iné, ako je potrebné v živote, že škola je o niečom inom, ako je život. Explózia informácií a technológií ich prenosu vyvolali to, že tvorcovia osnov a učebníc sa snažia čo najviac poznatkov dostať do učiva a tak sa predimenzujú učebné osnovy i učebnice informáciami, a vytvárajú sa predpoklady pre preťažovanie žiakov a učiteľov. To vedie aj k tomu, že učiteľ len vysvetľuje

látku a skúša žiakov, nemá čas a priestor na kvalitné precvičenie učiva, žiaci na jeho pochopenie a tieto deformácie sa prejavujú v neurotizácii učiteľov, žiakov, v odpore k učeniu sa, vzdelávaniu. Učebné osnovy neobsahujú explicitne vyjadrené základné učivo ani nie je jasné a jednoznačne čo má byť merateľným výsledkom osvojenia si učiva. Dávajú odpoveď čo učiť, ale nie prečo, ako a k akým výsledkom sa má prísť. Obsah učiva nie je dostatočne diferencovaný pre žiakov slabších a nadaných. Obsah učiva je predimenzovaný na všetkých druhoch a typoch škôl, čo znemožňuje vnútornú diferenciaciu žiakov, ale aj venovanie sa slabším žiakom, zavádzanie inovácií do metód vzdelávania, bráni to uplatňovaniu humánnejšieho prístupu učiteľov k žiakom, atď. Aj keď boli urobené niektoré pokusy o vyčlenenie základného učiva na ZŠ a SŠ, najmä vo všeobecnovzdelávacích predmetoch, chýbalo a chýba vyhodnotenie efektívnosti používania princípu práce so základným učivom. Napriek častej kritike kurikula, doteraz sa práce na kurikulárnej transformácii ani nezačali. Absentuje objektivizácia merania a hodnotenia výsledkov výchovy a vzdelávania.

-----

*/ Potravinový kôš obsahuje: 1 kg hovädzieho zadného bez kostí; 1 kg bravčového karé; liter plnotučného mlieka, kilogram čerstvého masla; 1 kg pšeničnej polohrubej múky; 1 kg rascového chleba; 1 kg kryštálového cukru, 10 kusov vajec; 1 kg zemiakov a 1 kg jablk.

Na gymnáziách u nás študuje v porovnaní so štátmi EÚ a kandidujúcimi štátmi na vstup do EÚ, okrem Čiech, najmenej žiakov – len 16,8 %. Ostatní maturujú na SOU a SOŠ.

Za nedostatok považujeme vysoký počet žiakov v gymnáziách s osemročným štúdiom. V školskom roku 1999/2000 to bolo až 39,8 % zo všetkých žiakov gymnázií. Súhlasíme s názorom komisie expertov OECD (ktorí odporučili v Čechách zrušiť osemročné a šesťročné gymnázia), že tieto gymnázia obmedzujú základný princíp demokracie – rovnosť šancí, spravodlivosť v prístupe ku vzdelaniu, segregujú žiakov, negatívne ovplyvňujú kvalitu vzdelávania na ZŠ, degradujú ich na školy druhého rádu, menia postavenie stredného odborného školstva a majú aj negatívny dopad na kvalitu vzdelávacieho systému ako celku. Často sa používajú stredoškolské metódy vo výučbe v prvých ročníkoch gymnázií. Za nedostatok považujeme spôsob prijímania žiakov na gymnáziá s osemročným štúdiom a nemožnosť preradovania žiakov z tohoto typu štúdia na iné školy. Je možné akceptovať existenciu osemročných gymnázií v nižšom počte a s možnosťou prechodov, prestupnosti žiakov. Špecifikum osemročných gymnázií potom bude definované najmä v rozšírení voliteľných predmetov a vyššej náročnosti v školskom kurikule.

Nedostatočné je prepojenie SOU a SOŠ s hospodárskou sférou, podnikmi. Iba 2,7 % žiakov SOU sa pripravuje na svoje povolanie pre konkrétnu právnickú alebo fyzickú osobu. Osnovy sú vypracované väčšinou bez prihliadania na to, čo potrebuje trh práce, čo tiež spôsobuje veľkú nezamestnanosť absolventov týchto škôl. Účasť sociálnych partnerov pri projektovaní odborného vzdelávania je nízka. To je jedna z príčin veľkej nezamestnanosti absolventov SOU a SOŠ, ktorá je vyššia ako absolventov gymnázií a vysokých škôl. Nezamestnanosť absolventov škôl v roku 1999 bola takáto: absolventi ZŠ – 16,5 %; SOU bez maturity 35,89 %, SOU s maturitou 16,38 %, gymnázia 11,27 % SOŠ s maturitou 32,48 % a vysoké školy 3,98 %. Štruktúra učebných a študijných odborov na SOU a SOŠ je nevyhovujúca. Dvojkoľajnosť riadenia stredného odborného vzdelávania (SOV) neprispieva ku kvalite. Kurikulá na týchto školách sú málo flexibilné a variabilné, neumožňujú rýchle reagovanie na trh práce. Sieť SOU a SOŠ je značne roztrieštená. V malom meste existuje viacero SOU, SOŠ s tým istým odborom, a absolventi potom nenachádzajú uplatnenie na trhu práce. Za následok to má aj neefektívne využívanie finančných zdrojov. Žiaci sa musia rozhodovať o svojom budúcom povolaní ešte v nízkom veku. Prestupy z SOU na SOŠ a

gymnázium sú skoro nemožné. SOU a SOŠ sa slabo podieľajú na ďalšom vzdelávaní, rekvalifikáciách dospelých. Nie sú vytvorené legislatívne podmienky ani tlak na zamestnávateľov zabezpečovať si odbornú prípravu na povolanie. Ani v jednom štáte EÚ sa nevzdeláva v odbornom vzdelávaní na vyššej strednej škole (u nás SOU a SOŠ) také veľké percento žiakov ako v SR. V EÚ navštevuje strednú všeobecnovzdelávaciu školu až 2,2 krát viac žiakov príslušného populačného ročníka ako v SR. Trend je klásť väčší dôraz na všeobecné vzdelávanie na stredných školách ("najlepšie odborné vzdelanie je dobré všeobecné vzdelanie").

Rodina je v kríze. Každá tretie manželstvo sa rozpadá. Mimo manželstva sa narodilo až o 100 % detí viac ako v roku 1990. Televízia propagáciou násilia, agresie a pseudohodnot má negatívny vplyv na deti a mládež. Za obdobie 1989 – 1997 bol nárast kriminality vo veku 6 – 18 rokov 76 percentný ! Prudký je nárast drogovej závislosti vrátane gamblerstva. Každý štvrtý stredoškôlak už skúsil drogy. V hodnotovej orientácii mládeže sú na prvom mieste peniaze aj to ľahko zarobené (prieskumy hodnotových preferencií mládeže uskutočnené na Pedagogickej fakulte UK), ale preferujú sa tiež také hodnoty, ako rodina, deti, manželstvo. 44 % z nezamestnaných je mládež vo veku do 30 rokov. Až 87 % učiteľov tvrdí, že správanie sa žiakov za posledných desať rokov sa zhoršilo najmä na druhom stupni ZŠ a na stredných školách.

Postavenie **neštátnych škôl** je neuspokojivé, ich financovanie je neprehľadné, bez normatívov, na rozdiel od štátnych škôl nenárokovateľné, čím je porušený princíp konkurencie škôl; nejednoznačná je aj legislatíva o zriaďovaní neštátnych škôl. Podpora vzniku cirkevných a súkromných škôl a výchovných zariadení by mala ísť súbežne so spresňovaním ich financovania a hodnotenia výchovno – vzdelávacích výsledkov. To by vytvorilo predpoklady pre zdravú konkurenciu neštátnych škôl so štátnymi, ale aj medzi jednotlivými školami.

Systém výchovy a vzdelávania vo voľnom čase pre deti a mládež nie je dostatočne rozpracovaný. V systéme výchovy neexistuje previazanosť formálneho a neformálneho a záujmového vzdelávania. Problémom väčšiny domovov mládeže je nedostatočné materiálne zabezpečenie pre výchovno – vzdelávaciu prácu so žiakmi, výrazne nižšie finančné zabezpečenie oproti ostatným školám. Za závažný problém možno považovať nejasnú a problematiku ubytovania vysokoškolákov spolu so stredoškôlkami v ich domovoch mládeže. Školské kluby sú ohrozené nedostatkom kvalifikovaných pracovníkov, zvyšovaním počtu žiakov v oddeleniach a prepúšťaním vychovávateľov. Odchod kvalifikovaných vychovávateľov je podmienený aj ich nezrovnoceneným postavením voči ostatným pedagogickým pracovníkom. Centrá voľného času sú prístupné len pre nízky počet detí a mládeže, ktorí žijú v mestách, pretože na vidieku nie sú zriaďované. Kvalita práce v centrách voľného času je na nízkej úrovni z dôvodu nedostatku kvalifikovaných pracovníkov ako aj z nedostatkov technického a materiálneho vybavenia. Centrá voľného času nie sú v dostatočnom rozsahu prístupné aktivitám mimovládnych občianskych združení detí a mládeže, ktoré by mohli do činnosti priniesť viac nových trendov a aktivít. Chýbajú kvalifikovaní sociálni pracovníci, štát venuje malú starostlivosť kvalitným dobrovoľným pracovníkom pre prácu s deťmi a mládežou. Správa Slovenského výboru UNICEF konštatuje, že ako celkove, tak aj v jednotlivých oblastiach, je starostlivosť o voľný čas detí a mládeže zo strany štátu horšia ako pred rokom 1989. Chýbajú vysokoškolsky vzdelaní, dobre pripravení pedagógovia voľného času.

Súčasný systém špeciálno-pedagogickej, psychologickkej a **poradenskej starostlivosti** nedostatočne využíva preventívny princíp včasnej a dôslednej intervencie už pri prvých signáloch ohrozenia psychického vývinu dieťaťa; nedostatočne vymedzuje kritériá pre vstup a zaraďovanie detí do jednotlivých prvkov školského systému, absentuje rediagnostika

a nedostatočne sa individualizuje reedukačný proces, čo je dané aj tým, že je veľký nápor na diagnostikovanie žiakov (školská zrelosť, preradenia a pod.) a neostáva viac času na prevenciu, reedukáciu a psychoterapiu.

Situácia nie je dobrá ani na **vysokých školách**. Podiel študujúcich v terciárnej sfére vzdelávania (vyššie odborné školy, vysoké školy) z celkového počtu žiakov a študentov na všetkých typoch škôl je len 8 % zatiaľ čo v štátoch EÚ je to až 15 % teda skoro dvojnásobok. Menší počet študujúcich zo štátov EÚ a kandidujúcich krajín má už len Cyprus. V SR neexistujú neuniverzitné vysoké školy. Existujú len dve neštátne vysoké školy. Počet študentov na VŠ od r. 1990 do roku 1998 sa zvýšil 1,89 krát, počet univerzít 1,38 krát, ale počet učiteľov len 1,14 krát a počet študentov na učiteľa sa zvýšil 1,66 krát ! V roku 1998 boli výdavky na jedného študenta vysokej školy iba 38 % v porovnaní s rokom 1990 ! Na VŠ sa zabezpečuje výučba až v 693 študijných odboroch, pričom medzinárodná klasifikácia UNESCO – ISCED registruje len 251 študijných odborov. V porovnaní s EÚ v SR študuje technické odbory až dvojnásobné percento študentov. Menšie percento ako v EÚ študuje v SR najmä sociálne, humanitné, prírodovedné odbory, právo, informatiku a matematiku. Vysokoškolskí učitelia sú prestarnutí, mnohí z nich nemajú predpísanú kvalifikáciu, učia tradične, za súčasných platových podmienok nie je možné získať za učiteľov najschopnejších mladých ľudí ani špičkových odborníkov z praxe. Vysoké školy konštatujú slabšiu pripravenosť stredoškolákov – maturantov pri príchode na vysoké školy, čím sa znížili kritériá prijímania uchádzačov na vysoké školy.

Ďalšie vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie sa nedeje v úzkej spolupráci alebo priamo s podnikmi, firmami. Stredné odborné školy slabo spolupracujú s podnikovou sférou a podniková sféra slabo so školami. Ďalšie vzdelávania poskytuje druhú šancu tým, ktorí z rozličných príčin dostatočne nevyužili svoju prvú šancu v rámci počiatočného vzdelávania. Otvorené univerzity nie sú ešte ani založené a univerzity tretieho veku sa slabo rozširujú. Dištančné vzdelávanie sa zatiaľ uskutočňuje len v strediskách dištančného vzdelávania pri vysokých školách. Podniky, firmy, živnostníci, ale aj mestá a obce potrebujú odborníkov, vysokoškolsky vzdelaných ľudí a preto sa očakáva ich vyšší záujem o ďalšie a celoživotné vzdelávanie. Chýba kooperácia rezortov, absentuje reálna koncepcia spolupráce rezortov vo väzbe na predpokladaný rozvoj štátu. Nepoznáme dobre kvalitu ďalšieho vzdelávania učiteľov, vychovávateľov a vedúcich pedagogických pracovníkov. Chýba výskumné, koncepčné a koordinačné pracovisko v rezorte školstva.

Pedagogický výskum na Slovensku sa podarilo za posledných desať rokov skoro celkom zlikvidovať. Bol zrušený Ústav experimentálnej pedagogiky pri SAV. Výskumný ústav pedagogický sa transformoval na Štátny pedagogický ústav, na ktorom sa výskum robí len okrajovo. Výskum na vysokých školách, pre vysokú pedagogickú záťaž najmä najlepších odborníkov, ale aj z iných príčin, stagnuje. Inštitucionálny výskum na vysokých školách sa ťažko realizuje z dôvodov nedostatočného finančného ocenenia a motivovania tvorivých pracovníkov vysokých škôl. Finančné príspevky na vedu na vysokých školách sa skôr reálne znižujú, akoby narastali. Neexistujú štátne zákazky na vedeckovýskumné riešenia problémov. Finančné zabezpečenie výskumu je veľmi slabé.

Záverom k súčasnému stavu školstva na Slovensku:

Uvedené údaje sú dosť jasnými argumentmi pre konštatovanie, že nie je všetko v poriadku so školstvom v súčasnosti na Slovensku, a že môžeme právom hovoriť o KRÍZE školstva na Slovensku. Nie je to len kríza školstva, ale aj KRÍZA VÝCHOVY, čo už nie je len vecou školy, ale je to spôsobené aj krízou rodiny, krízou ekonomickou, sociálnou, politickou. Aj v odbornej literatúre sa prezentuje často názor, že kľúčovou príčinou

spomínanej krízy výchovy je morálny a duchovný úpadok. Optimistickejšou optikou by sa dal nazvať stav nášho školstva ako problémový alebo "s problémami", pri tvrdom hodnotení môžeme hovoriť o "kríze" školstva v SR.

Vzdelávacia politika a vzdelávací systém v SR sa od vzdelávacej politiky a vzdelávacích systémov v EÚ vzdávajú, namiesto toho, aby sa k nim približovali. Preto považujeme za nevyhnutné zastaviť prepád slovenského vzdelávacieho a výchovného systému a naštartovať pozitívne zmeny, tak ako to konštatuje programové vyhlásenie vlády SR z roku 1998. Konceptia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike, ako aj Národný program výchovy a vzdelávania sa snažia navrhnúť systém koncepčných aj konkrétnejších zmien, ktoré by sa mali realizovať v najbližších dvadsiatich rokoch, aby sme sa dostali na úroveň najvyspelejších krajín Európy a sveta.

Slovenská republika má všetky predpoklady, aby vo vzdelanostnej úrovni udržala krok s vyspelými krajinami sveta. Máme bohaté tradície kvalitného vzdelávania, máme dostatok schopných ľudí a predpokladáme, že aj ľudí motivovaných a pokiaľ sa zlepšia materiálne podmienky, nič nebráni tomu, aby sme sa dostali do skupiny najvyspelejších krajín sveta čo sa týka vzdelanostnej úrovne. Je potrebné viac investovať do školstva, modernizovať obsah a vyučovacie metódy, profesionalizovať riadenie, najmä ho decentralizovať a po týchto opatreniach možno očakávať, že sa zaradíme za dvadsať rokov medzi štáty s najvyššou vzdelanosťou.

2. ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ ZMIEN VO VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ

(PREČO sú potrebné zmeny ?)

Po uvedenom prehľade je zrejmé, že akákoľvek KONCEPCIA a realizovateľný PROGRAM rozvoja výchovy a vzdelávania možno za uvedených a predpokladaných podmienok prezentovať iba ako *otvorený dokument*, prezentujúci základné a rámcové smerovanie. Otvorenosť znamená, že sa môže a musí priebežne dopĺňať, spresňovať, upravovať pri zachovaní základných cieľov a intencií Konceptie a Programu. Musí reagovať na nové sociálne, ekonomické podmienky na Slovensku, musí reagovať na nové trendy a výdobytky vedy a výskumu, najmä v pedagogike, psychológii, manažmente Musí reagovať na celosvetové trendy a megatrendy, najmä za predpokladu, že sa staneme organickou súčasťou Európskej únie a moderného, vyspelého sveta.

2.1. Megatrendy vývoja spoločnosti:

- a) **Od industriálnej spoločnosti k informačnej, učiacej sa spoločnosti**, v ktorej rozhodujúcim zdrojom vývoja nie je kapitál, ale informácie. Prechod k informačnej spoločnosti je predpokladom pre vytvorenie spoločnosti duchovnej, ľudskej. To implikuje zmeniť paradigmu vzdelávania – od drilovania a memorovania informácií prejsť k rozvoju schopnosti vyhľadávať relevantné informácie a efektívne s nimi pracovať, vedieť pracovať s internetom.
- b) **Explózia informácií** vyvoláva protirečenie medzi obmedzenou kapacitou ľudskej pamäti a absorbovaním narastajúceho počtu informácií. Absolventi škôl si musia zo škôl odniesť okrem poznatkov a vedomostí aj trvalejšie hodnoty, akými sú pozitívne postoje k sebe,

práci, ľudom, motiváciu pre produktívny život, etický hodnotový systém, rozvinuté poznávacie schopnosti (racionálne sa učiť, poznávať, tvoriť, hodnotiť, komunikovať a pracovať s informáciami a pod.).

- c) **Škola prestáva byť dominantným zdrojom informácií.** Pre školu z toho vyplýva potreba zmeny jej zamerania z tradičného odovzdávania vedomostí na osvojenie si metód spracovania a aplikácie informácií študujúcimi.
- d) **Rýchle tempo inovácií v technológiách, najmä informačných** podstatne zvyšuje produktivitu a kvalitu výroby. Príprava na povolanie by sa mala v počiatočnej etape orientovať na všeobecné schopnosti, spôsobilosti a zručnosti a nie zručnosti špecifické, tie by sa mali vyučovať neskoršie oproti terajšiemu stavu nášho školstva. To umožní, aby sa zvýšila pracovná flexibilita a mobilita človeka, ale aj jeho tvorivosť v globálnom priestore nielen Európy.
- e) **Prechod z primárnej a sekundárnej sféry ekonomiky do terciárnej sféry** prináša potrebu kvalitnejšieho a vyššieho vzdelania zabezpečujúceho počítačovú gramotnosť, komunikatívne zručnosti aj v cudzích jazykoch, kvalitnú prácu s ľuďmi, vysokú mieru tolerancie k rozličným kultúram, schopnosti spolupracovať, tvorivo riešiť problémy v tímovej medzinárodnej spolupráci.
- f) **Globalizácia sveta** prináša obrovské zmeny a možnosti pre človeka, spoločnosť, ale zintenzívňuje sa aj konkurenčný boj na svetových trhoch. Z tohto vyplýva pre vzdelávací systém potreba rozvíjať flexibilitu schopností žiakov a študentov, rýchlu adaptabilitu, neustále nové riešenia problémov. Globalizácia nesie v sebe aj nebezpečie "stratenia" sa človeka vo svete, zabudnutie na svoje korene, zosilnenie tržného tlaku na osobnosť, tlaku na jej etické kvality a hodnotový systém. Škola aj v tomto smere môže vyvinúť úsilie na prípravu človeka budúcnosti, ktorý by odolával negatívnym tlakom globalizácie a na druhej strane bol by schopný prevziať na seba globálnu zodpovednosť.

2.2. Slovenský vzdelávací systém a cesta do Európskej únie

Slovenská republika sa usiluje o členstvo v Európskej únii. Vstup SR do EÚ bude mať celý rad závažných, prevažne pozitívnych dôsledkov. Slovensko sa stane súčasťou spoločenstva štátov, ktoré predstavujú svetovú hospodársku veľmoc, posilní sa stabilita SR, zabezpečí jej demokratický vývoj, prosperita, zvýši sa životná úroveň obyvateľstva. Jednotný európsky pracovný trh poskytne veľkú možnosť uplatnenia pre našich občanov v inej zemi a za úplne inú cenu, získať bohaté skúsenosti a vzdelávať sa aj na tých najprestížnejších vzdelávacích inštitúciách v Európe, popritom, že slovenský moderný vzdelávací systém má v prvom rade pomôcť našim občanom uplatniť sa na Slovensku a zveľadiť našu krajinu. SR bude môcť čerpať oveľa väčšie finančné prostriedky z fondov EÚ, intenzívnejšie sa zapájať do medzinárodných programov, čím bude dochádzať ku konkurencii vo vzdelávaní, ale tiež sa bude zdokonaľovať náš vzdelávací systém. Čím ďalej tým viac študentov, občanov bude odchádzať za vzdelaním do zahraničia, či už na krátkodobé alebo dlhodobejšie študijné pobyty, čím dôjde k prelínaniu sa kultúr, vzájomnému ovplyvňovaniu a predpokladáme viac obohacovaniu národných kultúr než ich likvidácii. Nie menej významná bude skutočnosť, že na Slovensko prídu zahraniční učitelia, najmä na vysoké školy, zahraniční odborníci, ktorí prinesú nové technológie, iný štýl práce a riadenia podnikov, ale aj sociálnych procesov. Najmä Európsky sociálny fond ponúka veľké možnosti pre rozvoj odborného vzdelávania a zamestnanosti. Medzinárodná spolupráca umožní vzájomnú výmenu informácií, myšlienok, obohacovanie skúseností, inšpiráciu, synergický efekt, deľbu práce, čo spolu s finančnou podporou umožní vyriešiť mnohé problémy vzdelávacie a výchovného systému v SR, napr.

tvorbu multimediálnych vzdelávacích programov, informačného systému, ktoré by malá krajina sama nemohla vyriešiť.

Kvalitné vzdelanie je rozhodujúcim zdrojom budúceho rozvoja, prosperity a konkurencieschopnosti SR. Tvorivo - humánne vzdelanie a výchova je aj podmienkou sociálneho konsenzu - odstraňovania sociálnych nerovností, riešenia rómskej problematiky, neporozumenia medzi ľuďmi, sociálnych konfliktov, vzdelanie a výchova je najlepšou prevenciou v boji proti kriminalite, nezamestnanosti, drogám, protispoločenskému správaniu, ale aj najlepším stimulom pre vytvorenie kvalitného života občanov Slovenskej republiky v budúcnosti. Vstup do Európy a moderného sveta bude znamenať pre Slovensko aj školu demokracie a tolerancie k menšinám, tolerancie k iným kultúram, ale bude to tiež stimul pre porovnávanie sa s inými krajinami a bude tiež znamenať nástup tvrdšej a rozsiahlejšej konkurencie. Človek získa prostredníctvom moderných komunikačných technológií veľa susedov, ale zároveň veľa konkurentov. Vzdelanie je našim najväčším bohatstvom, ktoré nám môže významne pomôcť vyrovnáť sa s fenoménom globalizácie, žiaľ, zatiaľ vzdelanie u nás je do značnej miery skrytým a nevyužitým kapitálom.

3. CIEĽOVÝ STAV VÝCHOVY A VZDELÁVANIA A NÁVRHY OPATRENÍ NA TRANSFORMÁCIU SÚČASNÉHO STAVU NA STAV CIEĽOVÝ

(KAM chceme smerovať)

3.1. Vzdelanostná úroveň obyvateľstva

Slovenská republika nemá žiadne významnejšie nerastné suroviny a jej najväčším bohatstvom a potenciálom budúcej prosperity sú najmä jej obyvatelia, ich vzdelanie, múdrosť, morálka, tvorivosť.

Pre zvýšenie vzdelanostnej úrovne obyvateľstva SR je potrebné:

- zvýšiť počet prijímaných študentov na vysoké školy z terajších 25 % z populačného ročníka na 30 % do roku 2002 a na 35 % do roku 2015; postupne zvyšovať podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí v ekonomicky činnejšej populácii z terajších 8 % do roku 2010 na 12 % a do roku 2020 na 16 – 20 %;
- terciárnou sférou vzdelávania (pomaturitné štúdium, vyššie odborné školy, odborné vysoké školy, špecializované vysoké školy, univerzity) bude postupne do roku 2015 prechádzať až 50 % populácie;
- zvýšiť podiel maturantov (až na 80 % do roku 2010);
- zvýšiť počet žiakov gymnázií zo súčasných 17-18 % na 25 až 30 % príslušného populačného ročníka;
- predĺžiť povinnú školskú dochádzku;
- vytvoriť podmienky pre celoživotné vzdelávanie čo najväčšieho počtu záujemcov;
- uskutočniť také zmeny vo vzdelávacom systéme, aby sa umožnil prístup k vyššiemu vzdelaniu aj deťom zo sociálne menej podnetného prostredia; osobitnú pozornosť venovať rómskym obyvateľom, menšinám, nadaným a talentovaným žiakom, zabezpečiť

priestupnosť škôl a vzdelávacích ciest; je potrebné zabezpečiť právo rodičov na slobodnú voľbu vzdelávacej cesty pre dieťa;

- sledovať stav a znížiť počty negramotných obyvateľov; zvýšiť počet ľudí s funkčnou gramotnosťou, gramotnosťou pre život v globálnom svete;
- rozvinúť systém vyučovania cudzích jazykov - najneskôr od tretieho ročníka základnej školy započat' s výučbou aspoň jedného povinného cudzieho jazyka a postupne druhého cudzieho jazyka ako povinne voliteľného; ale popri tom venovať pozornosť ovládaniu štátneho jazyka všetkými obyvateľmi na čo najvyššej úrovni;
- dôraz klásť na počítačovú a informačnú gramotnosť. Učiť deti pracovať s informačnými technológiami. Lisabonská výzva predpokladá v r. 2001 napojiť všetky školy na internet, v roku 2002 zabezpečiť, aby všetci učitelia ovládali internet a v roku 2003, aby všetci končiaci školáci ovládali internet. V našich podmienkach predpokladáme časový posun, ale čo najrýchlejšie by sa mali naplniť všetky tri ciele Lisabonskej výzvy;
- znížiť počty detí v špeciálnych školách, najmä osobitných a to spresnením diagnóz a koncepciou integrácie detí so špeciálnymi potrebami do štandardných škôl; vypracovať efektívne a skupinové programy edukácie pre tieto deti, pripraviť pre túto prácu učiteľov;
- rozšíriť a skvalitniť prácu v materských školách. Vyvinúť úsilie, aby najmä deti zo znevýhodneného sociálneho prostredia navštevovali aspoň posledný ročník materskej školy povinne. Vypracovať nový, moderný výchovný program postavený na princípoch tvorivo – humanistickej výchovy, kognitívnom, senzomotorickom a afektívnom rozvoji dieťaťa. Osobitný dôraz klásť na "objavujúce učenie" a heuristické metódy. Navrhujeme, aby sa materské školy stali integrálnou súčasťou školského systému;
- osobitnú pozornosť venovať nadaným, talentovaným a tvorivým žiakom. Zlepšiť diagnostikovanie týchto detí. Rozšíriť počty špecializovaných tried s rozšíreným vyučovaním predmetov, tried a škôl pre nadané deti, výskumne pracovať na overovaní špecifických metód a obsahov, programov vzdelávania a výchovy, zaviesť rozširujúce štúdium pre učiteľov týchto detí, neupustiť od súťaží, olympiád a viac detí a mládež zapájať do medzinárodných súťaží ale aj spolupráce; na stredných školách a vysokých zaviesť výskumné, bádateľské a heuristické – projektové metódy; zlepšiť vzdelávanie ale najmä výchovu v umeleckých a športových triedach a školách;
- v modernom školskom a výchovnom systéme majú podporné a nápomocné orgány a inštitúcie svoje zvláštne miesto. Ide najmä o poradcov (výchovný poradca, špeciálny pedagóg, logopéd, školský psychológ, protidrogový poradca, kariérový poradca, školský lekár, pedagóg voľného času, ai.), ale aj inštitúcie, akými sú pedagogicko – psychologické poradne, metodické centrá, centrá prevencie, centrá voľného času, špeciálne – pedagogické poradne, logopedické a lekárske služby, ale aj školy v prírode, školské výpočtové strediská, rozličné združenia a nadácie, pracovníci tretieho sektoru, ktorí pomáhajú vo výchove a vzdelávaní detí a mládeže;
- neštátne školy posudzovať ako integrálnu a rovnocennú súčasť vzdelávacieho systému;
- program výchovy a vzdelávania na všetkých školách by mal rešpektovať a vytvárať podmienky pre výchovu v duchu porozumenia, tolerancie, nezaujatosti a spravodlivosti voči národnostným a iným menšinám;

3.2. Všeobecné ciele a princípy výchovy a vzdelávania

Ani po stáročiach vývoja nie sú ľudia, žiaľ, ani lepší, ani spokojnejší, ani šťastnejší, čo vystihujú známe výroky napríklad C. Rogersa "*Sme vzdelaní, ale zlí*" a E. Fromma

"Rozumom sme v dvadsiatom prvom storočí, ale naše srdce je v dobe kamennej". Je potrebné rozvíjať vyššie motívy (metamotiváciu), emocionálnu inteligenciu, prosociálne správanie a formovať ušľachtilé hodnoty, ako sú láska, úcta, rešpekt, rovnosť, bratstvo, sloboda (ale nie na úkor iných), dobrá vôľa, tolerancia, dôvera, poctivosť, čestnosť, vzájomná pomoc a spolupráca. Aby sa to mohlo stať, škola by mala byť tvorivou a humánnou, mala by prispievať k sociálnej a politickej zrelosti občanov a k schopnosti aktívne a zodpovedne sa zúčastňovať na verejnom živote, posudzovať problémy nielen z osobného a národného, ale aj medzinárodného a globálneho pohľadu. Potrebnú psychickú silu im môže dať kvalitné vzdelanie a výchova.

Ideálom výchovy a vzdelávania by mal byť dobrý (čestný, morálny, charakterný), **múdry** (vzdelaný, tvorivý), **aktívny** (samostatný, pracovitý, iniciatívny) a **šťastný** (vyrovnaný, zdravý) človek.

Hlavným cieľom reformy školstva v SR je premeniť tradičné encyklopedicko – memorovacie a direktívno – neživotné školstvo na tvorivo – humánnu výchovu a vzdelávanie a poznatkovo-hodnotné školstvo, kde je dôraz na aktivitu a slobodu osobnosti, jej silu vytvoriť svoj progresívny, tvorivý spôsob bytia pre život v novom tisícročí.

Zo systémového hľadiska to predpokladá najmä zmeny v týchto oblastiach:

A. Zmeniť filozofiu výchovy a vzdelávania – od tradičného poňatia výchovy a vzdelávania prejsť k tvorivo – humanistickej koncepcii. Integrovať v nej pragmatickú filozofiu školstva, všeobecno – vzdelávacie poňatie školy a humanistický prístup k výchove a človeku. Filozofia edukácie*/ odpovedá na otázku **PREČO** vzdelávať.

B. Zmeniť obsah vzdelávania – (kurikulárna transformácia) znížiť počet nepotrebných, nefunkčných informácií a nahradiť ich obsahom, poznatkami potrebnými pre život, kľúčovými kompetenciami. Vypracovať nové osnovy, nové učebnice, študijné materiály so životným, moderným obsahom. Zmeny odpovedajú na otázku **ČO** je treba meniť v obsahu vzdelávania.

C. Zmeniť prípravu pedagogických pracovníkov, učiteľov – od prípravy "predmetárov" prejsť k rozvoju osobnosti pedagóga, ktorý bude vedieť kultivovať človeka a jeho svet. Táto zmena odpovedá na otázku **KTO** je aktérom zmien. Zlepšiť prípravu školských manažérov, riaditeľov škôl, metodikov, inšpektorov, poradcov.

D. Zmeniť metódy spôsoby, technológie vzdelávania, výchovy a riadenia týchto procesov. Od direktívnych, nedemokratických a totalitných metód prejsť k nedirektívnym spôsobom výchovy, k demokracii, subsidiarite, k heuristikám, alternatívnym výchovným a vzdelávacím systémom, multimediálnym technológiám. Táto oblasť odpovedá na otázku **AKO** uskutočňovať vzdelávanie a výchovu.

E. Zmeniť riadenie – decentralizovať ho, viac dôverovať školám, školským zariadeniam, riaditeľom, miestnym komunitám, radám škôl, rodičom, pedagogickým kolektívom. Centrálné riadenie zo štátu ponechať len v oblasti základného obsahu vzdelávania, v personálnej politike, zabezpečení celoštátnej legislatívy a spravodlivého a kontrolovateľného financovania. Ostatné riadenie ponechať školám a miestnym, regionálnym komunitám. Zvýšiť úroveň riadenia zvýšením profesionality riadiacich pracovníkov v školstve na všetkých stupňoch riadenia. Táto oblasť odpovedá na otázku **KTO A AKO RIADI** školstvo.

Ak sa má SR efektívne vyrovnáť so závažnými politickými, sociálnymi, ekonomickými, kultúrnymi zmenami, ak chce ekonomicky prosperovať a zaradiť sa do skupiny najvyspelejších štátov sveta, musí sa vzdelanie v SR stať rozhodujúcou prioritou a hybnou silou

rozvoja nášho štátu. K tomu ale je potrebná zmena cieľov a následne aj obsahu metód a prostriedkov výchovy a vzdelávania. Všeobecné ciele systému výchovy a vzdelávania v SR by mali spočívať v cieľavedomom a systematickom rozvoji:

* motivácie k sústavnému zdokonaľovaniu sa, učeniu, sebarozvoju, túžbe po hľadaní progresívneho zmyslu života, tvorivej aktivite človeka po celý život - ide o procesy **MOTIVÁCIE** človeka, ktoré obsahujú aj osvojenie si pozitívnych ľudských, spoločenských a morálnych hodnôt;

-----
 */*Filozofia edukácie študuje problémy edukácie z filozofickej perspektívy. Tvorivo – humanistická výchova je všeobecná filozofia edukácie a nie konkrétna alternatíva k niečomu.*

* emocionality človeka, zdokonaľovania citových kvalít osobnosti, jeho pozitívneho prežívania, pozitívneho vzťahu a hodnotovej orientácie k sebe, k iným, k práci, k svetu – ide o proces **EMOCIONALIZÁCIE**;

* sebaregulácie ako vyjadrenia schopnosti prevziať zodpovednosť za seba, riadiť sám seba, ovládať sa, byť autentickým, ovládať svoje impulzy a pudy, ako aj vonkajšie, sociálne tlaky - ide o procesy **AUTOREGULÁCIE** a **AXIOLOGIZÁCIE** človeka; patrí sem aj spôsobilosť starať sa o fyzické a psychické zdravie svoje i iných;

* prosociálneho správania ktoré zahŕňa aj schopnosti a zručnosti efektívne komunikovať, žiť s inými ľuďmi, spolupracovať s nimi, pomáhať im - je to proces **SOCIALIZÁCIE** človeka, jeho prosociálneho správania ;

* poznávacích (kognitívnych) schopností a procesov (pozornosť, pamäť, predstavivosť, fantázia, myslenie), schopnosti riešiť problémy – ide o proces **KOGNITIVIZÁCIE** človeka, kde patria aj schopnosti orientovať sa v explózii informácií, rozumieť im a vedieť ich využívať; kde ide o schopnosti racionálne sa učiť, vzdelávať sa po celý život a pružne sa prispôbovať rýchle sa meniacim podmienkam života;

* tvorivosti, tvorivých schopností, tvorivého riešenia problémov - ide o proces **KREATIVIZÁCIE** človeka, ktorý sa neuspokojí s daným, existujúcim stavom, ale bude chápať seba aj svet okolo seba ako neustále otvorený systém, systém umožňujúci zdokonalenie, zlepšenie.

Takýto rozvoj integrovanej a kreatívnej osobnosti povedie k schopnosti človeka prispievať k ekonomickej prosperite spoločnosti, k trvale udržateľnému hospodárskemu a sociálnemu rozvoju spoločnosti so zodpovednosťou voči životnému prostrediu a zachovaniu života na zemi, bude prispievať k rozvoju svetovej vedy, techniky, kultúry, umenia a športu; povedie to k schopnosti formovať otvorenú občiansku spoločnosť, budovať, udržiavať a rozvíjať demokratický systém organizácie verejných záležitostí, schopnosti pozitívne prispievať ako občania na miestnej, štátnej, európskej i globálnej úrovni k všestrannému pokroku a blahobytu.

Systém výchovy a vzdelávania detí a mládeže by mal rešpektovať ciele výchovy sformulované v článku 29 Dohovoru o právach dieťaťa:

"Štáty, ktoré sú zmluvnou stránkou Dohovoru sa zhodujú, že výchova má smerovať k:

a) *rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;*

- b) *výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a tiež k zásadám zakotveným v Charte spojených národov;*
- c) *výchove zameranej na posilňovanie úcty dieťaťa k rodičom, ku svojej vlastnej kultúre, jazyku, hodnotám, k národným hodnotám krajiny trvalého pobytu, ako aj krajiny jeho pôvodu a civilizáciám;*
- d) *príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu;*
- e) *výchove zameranej na posilňovanie úcty k prírodnému prostrediu.*

Takto načrtnuté ciele a procesy dosahovania cieľov tvoria základ pre výchovné programy, pre uplatnenie stratégií rozvoja celej a efektívnej osobnosti, pre tvorbu inovácií, na vyrovnávanie sa s rýchlymi zmenami vo výrobe, technike, vede, atď., pre uľahčenie celoživotnej zamestnateľnosti. Pre efektívny výkon povolania je potrebné u žiakov a študentov rozvíjať **klúčové kompetencie*/ človeka**. Za klúčové kompetencie považujeme:

- *komunikačné schopnosti a spôsobilosti* to znamená ústne a písomne sa vyjadrovať, vysvetľovať, čítať s porozumením, vyhľadávať, uchovávať a používať, komunikovať informácie, tvoriť informácie a to aj v cudzích jazykoch,
- *personálne a interpersonálne schopnosti* - obsahujú spôsobilosti sebazdokonaľovania a výkonnosti, schopnosti racionálne a samostatne sa celý život vzdelávať, učiť sa, kontrolovať, regulovať svoje správanie, patrí sem sebatvorba, tvorba progresívnych medziludských vzťahov, schopnosť pracovať v tíme, preberanie zodpovednosti, schopnosti starať sa o svoje zdravie a životné prostredie, byť tolerantným, rešpektovať všeľudské etické hodnoty, uznávanie ľudských práv a slobôd, ai.,
- *schopnosti tvorivo a kriticky riešiť problémy*, identifikovať ich, analyzovať, navrhovať riešenia, spätnoväzobne ich zhodnocovať a učiť sa z nich, vedieť pracovať aj v náročných, záťažových podmienok,
- *pracovať s modernými informačnými technológiami*, zručnosti pracovať s osobným počítačom, internetom, využívať rozličné informačné zdroje a informácie v pracovnom aj v mimopracovnom čase, v odbornom a prírodovednom vzdelávaní patrí medzi klúčové kompetencie aj realizácia numerických, symbolických aplikácií,
- *formovať občiansku spoločnosť*, ide o schopnosť občanov prispievať na miestnej, štátnej, európskej i globálnej úrovni k rozvíjaniu demokratického systému spoločnosti, k trvale udržateľnému hospodárskemu a sociálnemu rozvoju štátu so zodpovednosťou voči životnému prostrediu a zachovaniu života na zemi.

Hlavné zámery zmien:

- A. Vytvoriť novú alebo *inovovanú teóriu*, teórie výchovy a vzdelávania na prahu nového tisícročia, ako základu pre systémové zmeny. Ide napr. o napísanie učebníc, kníh, štúdií o teóriách výchovy, alternatívnych školách, moderné didaktiky, knihy ktoré by ukazovali modely riadenia školy a pod. Tieto by sa stali "učebnicami" na školách pripravujúcich učiteľov a vychovávateľov.. Zmena filozofie je aj v tom, že výchova sa v nej stáva rovnako dôležitá ako vzdelávanie; vzdelávanie je časťou výchovy. Výchova je vec

celospoločenskú, nielen školy. Filozofia výchovy je založená na humanizme a rozvoji osobnosti a jej kreativitě.

- B. Vytvoriť prostredie slobodnej ponuky vzdelávacích príležitostí so zabezpečením *práva slobodnej voľby vzdelávacej cesty*, vytvoriť konkurenčné vzdelávacie prostredie, čo sa stane hybnou silou inovácií, pokroku; aktívne podporovať programy celoživotného vzdelávania občanov. Neštátne školy posudzovať naďalej ako integrálnu a rovnocennú súčasť vzdelávacieho systému. Uplatňovať právo rodičov na voľbu vyučovacieho jazyka školy, vytvoriť rovnaké príležitosti pre deti bez rozdielu rasy, náboženstva, jazyka.

-----

*/ Kompetencie vymedzujeme ako spôsobilosť človeka preukázať vedomosti, zručnosti, schopnosti v praktickej činnosti. Kľúčové kompetencie majú nadpredmetný charakter a ich realizácia je viazaná skôr k metódam vyučovania ako k obsahu učiva.

- C. Umožniť vysokú mieru *účasti občanov, rodičov, komunity na správe záležitostí výchovy a vzdelávania*, či už formou rád škôl, alebo správnych rád škôl, s tým, že tieto samosprávne orgány budú mať značné kompetencie.
- D. Uskutočniť *obsahovú transformáciu* (kurikulárna transformácia), kde pôjde o inováciu osnov, učebných a študijných plánov, o zlepšenie učebníc, o zavedenie do vzdelávania takých obsahov, ktoré človek potrebuje pre kvalitný a tvorivý život. Kurikulárnu transformáciu urobiť tak, aby základné učivo tvorilo 60 % obsahu (a času) a ostatný obsah učiva tvorí škola, školská rada, miestna komunita.
- E. Vytvoriť *legislatívu* právneho štátu pre oblasť výchovy a vzdelávania.
- F. Zaviesť objektívny, prehľadný a sociálne orientovaný štátny systém *financovania* výchovy a vzdelávania; zvýšiť podiel finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu do školstva.
- G. Modernizovať *riadenie školstva*, decentralizovať riadenie, profesionalizovať personálnu politiku, zabezpečiť tvorbu štandardov vzdelania a výchovy a štátneho dohľadu nad kvalitou získaného vzdelania a výchovy, ako základu pre konkurenciu.

Základné princípy výchovy a vzdelávania v období zmien:

- *princíp celoživotného vzdelávania*, t.j. od vzdelávania v predškolskom veku, cez formálne školské vzdelávanie, vzdelávanie v inštitúciách a podnikoch až po vzdelávanie dôchodcov za účelom naplnenia ich osobných záujmov;
- *európska dimenzia vo vzdelávaní* ako princíp hovorí o tom, aby sme pripravili zodpovedných občanov integrovanej Európy, teda rozvíjať vzájomné porozumenie, chápanie rozdielov a zhodností v európskej kultúre, poznanie a rešpektovanie historických i súčasných socio-ekonomických, kultúrnych i politických procesov v Európe, podporovať spoločné hodnoty, vzájomnú toleranciu, rozvíjať medzinárodnú spoluprácu;
- ďalší princíp vzdelávacej politiky v SR vyplýva z podstaty demokracie: *zabezpečenie rovnosti šancí*, spravodlivosti, zabezpečenie rovnakého prístupu a možností vzdelávania pre všetkých občanov EÚ;
- princíp *humanizácie* výchovy hovorí o orientácii na osobnosť vzdelávajúceho sa ako ľudskej individuality s právom na vlastné rozhodovanie, vlastný rozvoj;

- princíp *kvality* hovorí o tom, že sa má poskytnúť také vzdelanie, ktoré umožní občanom zapojiť sa efektívne do sveta práce, aktívne sa zúčastňovať na demokratickom riadení a živote spoločnosti, viesť zmysluplný a bohatý osobný život;
- princíp *efektívneho využívania zdrojov* akcentuje tú skutočnosť, že ani jeden štát nemá neobmedzené finančné zdroje a preto je veľmi dôležité nielen racionálne finančne zdroje vynakladať, ale tiež aby boli transparentne rozdeľované a použité;
- s vyššie uvedeným princípom súvisí aj princíp *demokratického a efektívneho riadenia* s uplatnením subsidiarity – riadenie má byť participatívne za účasti všetkých zainteresovaných, prehľadné, s dostatočnou kontrolou. Súčasťou kvalitného riadenia je aj *profesionálna personálna politika*;
- za veľmi závažný považujeme princíp *konkurencie* učiteľov, riaditeľov, škôl, výchovných a vzdelávacích inštitúcií, štátnych a neštátnych škôl, tradičných a alternatívnych škôl.

3.3. Kurikulum

Značná časť mládeže opúšťa školy s vedomosťami, zručnosťami, schopnosťami, postojmi, ktoré nie sú dostatočne využiteľné na trhu práce a táto časť mládeže rozširuje rady nezamestnaných a frustrovaných občanov. Naznačuje to, že **škola učí niečo iné, ako je potrebné pre kvalitný a tvorivý život**. Škola je o niečom inom ako život. Škola si ide svojou cestou a život inou. V súlade s trendom v EÚ sa bude pre základné a stredné školy vytvárať dvojúrovňový, participatívny model obsahu vzdelávania: štátne orgány určia **štátne kurikulum**, ktoré bude obsahovať všeobecné ciele vzdelávania, základné učivo, záväzné cieľové požiadavky na výkon žiakov – štandardy, spôsoby overovania dosahovania štandardov a modelové vzdelávacie programy. Základné učivo si majú upraviť vo všetkých školách príslušného typu, ale na jeho osvojenie bude potrebných iba cca 60 % časovej dotácie. Využitie ostatného času bude v právomoci jednotlivých škôl, ktoré si budú vytvárať podľa miestnych podmienok svoje **školské kurikulum**. Vytváraním vlastných programov sa zvýši zodpovednosť, sloboda, profesionalita, flexibilita škôl. V kurikulumách sa budú zdôrazňovať najmä kľúčové kompetencie, a to ako v štátnom kurikule, tak aj v školských kurikulumách.

Obsah vzdelávania, podobne ako celý projekt Národného programu, vychádza z teórie **tvorivo – humanistickej výchovy** v ktorej osvojovanie obsahov vzdelávania bude postavené na troch súbežných aktivitách:

- a) *osvojovaní si vedomostí* - tvoria ho učebné predmety, vedomosti, informácie a poznatky, ktoré si žiaci osvojujú a ktoré majú pochopiť a vedieť využívať v praxi,
- b) *rozvíjanie kognitívnych, poznávacích funkcií* a procesov žiakov akými sú napríklad senzomotorika, pamäť, osvojenie si, pochopenie významu pojmov, procesy analýzy, syntézy, zovšeobecňovania, analogického myslenia, hodnotiaceho – kritického myslenia a tvorivého myslenia,
- c) *rozvíjanie nonkognitívnych, mimopoznávacích vlastností a charakteristík žiakov ako sú najmä aktivizácia, motivácia a kreativizácia osobnosti žiaka, študenta*.

V obsahu vzdelávania sa bude aktivovať **európska dimenzia** vzdelávania, ktorá zahŕňa nielen výučbu cudzích jazykov a informačných technológií, ale aj výchovu k demokratickému občianstvu, k humanite, k rešpektovaniu všetkých ľudských etických hodnôt, k uznávaniu ľudských práv a slobôd.

Aby bolo možné realizovať súbežne aktivity rozvíjajúce vedomosti, poznávacie schopnosti (kognitivizácia) a mimopoznávacie charakteristiky osobnosti, musí sa zrovnoceniť obsahová stránka vyučovania s procesuálnou; posilní sa integrovaný prístup (zlučovanie príbuzných vyučovacích predmetov), ako aj medzipredmetové vzťahy. Sústavu vedomostí a zručností budú tvoriť najmä tie poznatky a skúsenosti z činností, ktoré nepodliehajú rýchlym zmenám pod vplyvom vedecko – technického rozvoja. Ide najmä o zovšeobecnené pojmy, vzťahy, princípy, zákony, teórie a všeobecné spôsoby činností – metódy a metodológiu tvorivej práce. Bude sa učiť menej učiva, ale do väčšej hĺbky s väčším dôrazom na širšie súvislosti, na transfer poznatkov do mnohých oblastí.

Príprava na povolanie nadobudne na dôležitosť a stane sa aj súčasťou celoživotného vzdelávania a musí sa počítať s otvoreným trhom pracovných síl nielen pre Európu, ale celý svet. Predpokladá sa aktívnejší a účinnejší vstup zamestnávateľov do rekvalifikácií, ale aj vstup nadnárodných spoločností a vzdelávacích inštitúcií.

Aj keď Konceptia a Národný program nie je programom tvorby alebo rušenia inštitúcií, ani nie je primárnym cieľom Programu konkretizovať exekutívu zmien, snažíme sa ukázať na potrebnosť koncentrovaného a koordinovaného úsilia pri tvorbe základných, strategických materiálov pre realizáciu Programu aj pomocou návrhu do diskusie o zriadení orgánov s horemenovanými funkciami. Pre zvládnutie náročných prác v oblasti generovania nových obsahov (kurikulárnej transformácie) bude potrebné zriadiť **Národnú kurikulárnu radu**, ktorá bude hodnotiť a akreditovať vzdelávacie štandardy a programy. Zároveň bude poradným orgánom MŠ SR ale aj školám a školským zariadeniam v oblasti kurikulárnej politiky, bude podporovať kurikulárny výskum a vývoj. Môže fungovať ako tzv. "malá" akreditačná komisia. Okrem toho je potrebné zriadiť **Ústav pre kurikulum, štandardy, akreditácie, certifikáciu v odbornom vzdelávaní**. Jeho úlohou by bolo tiež zabezpečiť permanentné zmeny v odbornom školstve podľa požiadaviek trhu. Obe inštitúcie môžu vzniknúť pretransformovaním existujúcich priamo riadených organizácií a inštitúcií Ministerstva školstva SR.

Zmeny v kurikulu možno vyjadriť tézovite takto:

- cieľom vzdelávania nie je len osvojenie si vedomostí, alebo príprava pre povolanie, činnosť a výkony, ale je to aj ovplyvňovanie emócií, motivácie, hodnotového systému osobnosti, jeho autoregulácie, tvorivosti, prežívania – to celé je predpokladom kvalitnej prípravy pre tvorivý život. Treba klásť dôraz na anticipatívny prístup vo vzdelávaní, ktorého zmyslom je predvídať dôsledky ľudskej činnosti,
- moderný pedagogicko – psychologický obsah sa odporúča prezentovať cez koncepciu tvorivo - humánneho vyučovania, kde sa predpokladá silný synergický efekt vzdelávania a výchovy. Obsahuje aj inováciu procesuálnej stránky edukácie najmä používaním kooperatívneho vyučovania, problémového a projektového vyučovania, blokovej, tematickej výučby, aplikáciou konfluentnej (zbiehavej - rozvíjajúcej cit aj rozum) pedagogiky, objavujúceho a tvorivého vyučovania, heuristického vzdelávania, programov na zvýšenie vnútornej motivácie žiakov, študentov, učiteľov, programov prosociálneho správania a pod., zväžiť potrebu zaradenia obsahu učiva týkajúceho sa vplyvu masovokomunikačných prostriedkov na človeka,
- vytvoriť dvojúrovňové kurikulumá - štátne a školské kurikulum – realizovať kurikulárnu transformáciu za účasti najlepších odborníkov, didaktikov, pedagógov, metodikov a psychológov Slovenskej republiky, prípadne aj za pomoci zahraničných expertov,
- snažiť sa o nedirektívne pôsobenie na žiaka, študenta, aby sa popri zdokonaľovaní vedomostí a poznávacích funkcií vytvorila motivácia žiakov a študentov, učiacich sa, k

sebazdokonaľovaniu aj v oblasti mimopoznávacích charakteristík osobnosti, teda systematické osvojovanie si všetkých kľúčových kompetencií človeka a pritom zahrnúť do tohoto obsahu aj európsku dimenziu vzdelávania,

- redukovať v obsahu neefektívne informácie a poznatky, aby sa znížila informačná záťaž žiakov a učiteľov a viac učiť obsahy využiteľné pre život teraz a v budúcnosti,
- na stredných školách najmä SOU a SOŠ posilniť zložku všeobecného vzdelania takého zamerania, ktoré je potrebné pre skupinu povolání, pre prax, t.j. napr. komunikačné schopnosti, prácu s informáciami, cudzie jazyky, praktickú psychológiu (riešenie konfliktov, tvorenie kooperatívnych skupín, riadenie, motivovanie ľudí a pod.), zvyšovanie svojej spôsobilosti pre prácu a kvalitný život, učiť a zdokonaľovať schopnosti podnikania,
- inovovať a zdôrazniť postavenie a funkciu všetkých mimoškolských, poradenských, metodických inštitúcií a služieb škole; revitalizovať pedagogický výskum na Slovensku; podporovať vznik alternatívnych a neštátnych škôl, zastaviť negatívny trend obmedzovania podporných vzdelávacích služieb,
- je potrebné vytvoriť ucelenú koncepciu a stratégiu hodnotenia kvality vzdelávacieho systému a jeho prvkov (evaluácia, sebaevaluácia), čo bude viesť k realizácii princípu konkurencie škôl a školských zariadení; zabezpečiť permanentnú inováciu kvality vzdelávania – zaviesť systém komplexného riadenia kvality. Nielen prebrať množstvo učebnej látky, ale sledovať a trvať na jej kvalitnom osvojení, t.j. na všetkých úrovniach kognitívneho spracovania až po tvorivú produkciu; podobne to platí pri riadení školstva, škôl, výchovno – vzdelávacieho procesu; vyvinúť nástroje na meranie učebných a výchovných výsledkov žiakov v priebehu celej školskej dochádzky, na monitorovanie a evaluáciu výchovy, vzdelávania a riadenia týchto procesov; štandardizovať a diferencovať maturitné skúšky, zaviesť štátne maturity,
- výraznejšie profesionalizovať štátnu školskú inšpekciu, ale aj školských manažérov, riaditeľov škôl, metodikov, posilniť monitorovanie a pravidelnú evaluáciu vzdelávania,
- vybudovať kvalitný, efektívny informačný systém vo vzdelávaní,
- založiť a realizovať rozvojové a inovačné programy podporujúce najmä tvorivú prácu škôl a rozvoj ďalšieho vzdelávania učiteľov, vychovávateľov; podporovať pedagogické čítania, učiteľské konferencie, súťaže, ocenenia a pod.,
- vytvárať a overovať, potom zavádzať do praxe moderné prvky, programy výchovy a vzdelávania detí z menej podnetného sociálneho prostredia, najmä rómskych detí z menej podnetného prostredia, podobne spresniť a zlepšiť integráciu neštandardných detí do klasických škôl a tried; špecifickú pozornosť venovať bilingvalizmu, jazykovej, rečovej a komunikačnej výchove všeobecne a menšinám.

Školy v SR by mali rešpektovať a postupne realizovať tieto trendy v procesualnej stránke vzdelávania, ktoré sa postupne uplatňujú v štátoch EÚ i OECD :

OD

- odovzdávania encyklopedických vedomostí žiakovi
- vyučovania

KU

- komplexnému rozvoju osobnosti
- rozvoju schopnosti učiť sa
- učeni sa

- pasivity žiaka
- uniformity, centralizmu
- autoritárstva, dogmatizmu
- učiteľa-neomylnej autority
- orientácie na priemerného žiaka
- frontálnosti práce žiakov
- súťaživosti žiakov
- dôrazu na obsah učiva
- kriedy a tabule
- izolovaných predmetov
- informačno-receptívnej a reprodukčnej metódy
- individuálneho skúšania pri tabuli a hodnotenia prevažne vedomostí a zručností
- domácich úloh
- dôrazu na disciplínu, poslušnosť žiakov
- dominancie slova učiteľa a učebnice ako zdroja poznatkov
- preferencie verbálnej a matematicko logickej inteligencie, ako aj ľavej hemisféry mozgu
- prevažne intelektuálneho zamerania
- stability skupín žiakov - tried
- izolácie školy od života
- aktivity, samostatnosti, tvorivosti, prežívaniu práce žiaka
- rôznorodosti, pluralite
- humanizácii vyučovania
- učiteľovi-poradcovi
- diferencovanému a individuálnemu prístupu k žiakom
- skupinovej práci
- kooperatívnosti žiakov
- dôrazu na celý proces vyučovania i učenia sa, výchovy
- vyučovacej technike
- ich integrácii
- heuristickým hľadacím metódam
- k objektivizujúcim formám skúšania, sebahodnoteniu, uprednostňovaniu pozitívneho hodnotenia celej osobnosti žiaka
- námetom pre voľný čas
- akceptácii žiaka, úcte k jeho osobnosti,
- využívaniu primárnych zdrojov informácií
- rovnosti všetkých osem druhov inteligencie, oboch mozgových hemisfér
- vyváženej proporcionality rozvoja kognitívnej, afektívnej a psychomotorickej stránky
- prirodzeným životným skupinám žiakov, zoskupovaniu žiakov podľa cieľov vyučovania
- spojeniu školy so životom

3.4. Systém celoživotného vzdelávania

Ak sa chce človek produktívne vyrovnat' s prudkými zmenami vo vede, technike, ekonomike, charaktere práce, musí sa učiť po celý život. Preto je potrebné vytvoriť efektívny systém celoživotného vzdelávania. Rozvoj dištančného a virtuálneho vzdelávania je nevyhnutnou podmienkou pre celoživotné vzdelávanie. Celoživotné vzdelávanie bude zahŕňať najmä odborné vzdelávanie, prehĺbovanie a zvyšovanie kvalifikácie, rekvalifikácie, doškoloňovanie, získavanie nových spôsobilostí. Predpokladá sa rozšírenie dištančného a virtuálneho vzdelávania.

Štruktúra systému celoživotného vzdelávania:

Vzdelávací systém v SR (systém celoživotného vzdelávania):

Štruktúra vzdelávacieho systému SR je uvádzaná podľa jednotlivých úrovní ISCED (medzinárodná štandardná klasifikácia UNESCO, ktorá slúži na prezentáciu vzdelávacích štatistík v jednotlivých štátoch ako aj medzinárodne).

1. Školský systém (začiatkové vzdelávanie)

Primárna sféra vzdelávania: - Zariadenia pre predškolskú prípravu detí ISCED úroveň 0

- Základná škola (ročníky 1. až 5. ZŠ) ISCED úroveň 1

Sekundárna sféra vzdelávania: - Nižšia stredná škola (ročníky 6. až 9. ZŠ) ISCED úroveň 2

- Vyššie stredné školy (gymnázia, SOŠ, SOU) ISCED úroveň 3

Terciárna sféra vzdelávania:

- Stredné odborné školy zabezpečujúce pomaturitné vzdelávanie v rozsahu 0,5 až 2 roky ISCED úroveň 4

- Vyššie odborné školy v dĺžke trvania štúdia 2 až 3 roky, zamerané na praktické poznatky ISCED úroveň 4

- Odborné vysoké školy zabezpečujúce štúdium na bakalárskej úrovni ISCED úroveň 5B

- Univerzity, poskytujúce štúdium na bakalárskej, magisterskej a doktorantskej úrovni v širokom rozsahu študijných odborov ISCED úroveň 5A a úroveň 6.

Pre deti a mládež so špeciálnymi potrebami budú existovať **špeciálne školy**. Naďalej budú existovať **základné umelecké školy**. Do systému celoživotného vzdelávania budú patriť aj **školské zariadenia**.

2. Ďalšie vzdelávanie

Ďalšie vzdelávanie zahŕňa odborné vzdelávanie a prípravu (prehĺbovanie a zvyšovanie kvalifikácie, rekvalifikáciu, doškoloňovanie a pod.), a to nielen na školách a špecializovaných vzdelávacích zariadeniach, ale najmä v podnikoch, na pracoviskách a v iných vzdelávacích ustanovizniach, ale aj vzdelávanie občianske a sociokultúrne - záujmové.

Vzdelávaciu politiku bude treba prepojiť s **politikou zamestnanosti**, rozvinúť systematickú spoluprácu medzi rezortami národného hospodárstva a so sociálnymi partnermi.

Terciárnu sféru vzdelávania je potrebné diverzifikovať, vytvárať vysoké školy neuniverzitného typu, podstatne viac zamerané na prax a s dĺžkou štúdia 3 roky, t.j.

zabezpečujúce štúdium na bakalárskej úrovni. Rozširovať je treba aj pomaturitné štúdium na stredných odborných školách. Systém celoživotného vzdelávania si vyžaduje novú koncepciu viaczdrojového financovania, na ktorom sa budú okrem štátu podieľať aj podniky a jednotlivci. Podstatne rozšíriť dištančné vzdelávanie a využívanie moderných informačných technológií.